

Poznámky k politickým aktivitám slovenského exilu v prvej polovici 50. rokov z pohľadu agendy Zahraničného úradu Nemeckej spolkovej republiky*

Anton Hruboš

Politická emigrácia zo Slovenska po roku 1945, v historiografii mnohokrát označovaná ako *ľudácka*, patrí k špecifickým zložkám slovenského exilu v 20. storočí. Skupinu osôb, ktorá územie Slovenskej republiky opustila prevažne v posledných mesiacoch jej existencie, tvorili zväčša ľudia rôznym spôsobom prepojení s režimom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Realitu po skončení druhej svetovej vojny exulanti vnímali ako násilnú okupáciu Slovenska a verili v jej prechodný charakter, ktorej trvácnosť je priamoúmerne závislá od životnosti vplyvu Sovietskeho zväzu nad krajinami stredovýchodnej Európy. Niektorí, do veľkej miery bývalí aktívni politici ľudáckej garnitúry, sa s danou situáciou nehodlali zmieriť a od počiatku svojho pôsobenia za hranicami Slovenska vyvíjali intenzívne aktivity smerujúce k dezintegrácii povojnových hraníc a vtedajšieho statu quo.

Spomedzi slovenských exulantov sa postupne sformovalo hneď niekoľko línii rezistencie voči systému a režimu, zavedeného na území Slovenska po opätovnom obnovení Československa roku 1945. Prvou bol *Slovenský akčný výbor* (SAV), založený v decembri 1945 v Ríme Ferdinandom Ďurčanským, jeho bratom Jánom, Rudolfom Dilongom a Štefanom Polakovičom. Ústredie SAV bolo roku 1947 premiestnené do Argentíny, do sídla nového pôsobiska F. Ďurčanského. Od roku 1949 organizácia niesla nový názov – *Slovenský oslobodzovací výbor* (SOV).¹ Druhé najvýznamnejšie centrum zahraničného odboja predstavovala *Slovenská národná rada v zahraničí* (SNRvZ), ktorej priamu predchodkyňu založil ešte počas druhej svetovej vojny (9. januára 1944) Peter Prídavok so zámerom presadiť u západných demokratických mocností zachovanie samostatného Slovenska na mape povojnovej Európy. Po osobných sporoch s bývalým ministrom vnútra a zahraničia Slovenskej republiky F. Ďurčanským do zahraničnej Slovenskej národnej rady vstúpil bývalý slovenský vyslanec vo Vatikáne Karol Sidor a postavil sa do jej čela. SNRvZ pôsobila oficiálne pod svojím menom od 12. septembra 1948, po premenovaní zo

* Táto štúdia je výstupom projektu VEGA č. 1/0145/2 *Migračné procesy na Slovensku v rokoch 1918 – 1948* a VEGA č. 1/0187/14 *Kultúrna história, identita a národnostný život vybraných komunít Slovákov žijúcich v zahraničí v rokoch 1945 – 1995*.

1 K Ďurčanského exilovým aktivitám pozri napr. VARINSKÝ, V.: Politické akcie Ferdinanda Ďurčanského za obnovu slovenskej štátnosti do roku 1948. In: *Acta historica Neosoliensia*, Tomus 4, 2001, s. 118 – 129; BLEHOVÁ, B.: Kauza Ferdinand Ďurčanský a jeho exilová činnosť v Rakúsku. In: *Historický zborník*, roč. 16, 2006, č. 1 – 2, s. 69 – 77. Pôsobeniu F. Ďurčanského v exile sa z pozícií proľudáckej emigrácie venujú tiež viaceré štúdie v zborníku BARANOVIČ, Š. (zost.): *Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974)*. Martin 1998.

Slovenskej národnej rady v Londýne. Tretie centrum zahraničného odboja sa konštituovalo v Nemecku a Rakúsku pod názvom *Slovenský revolučný odboj*. Organizácia, vedená bývalým vedúcim spravodajského oddelenia Hlavného veliteľstva Hlinkovej mládeže Ladislavom Jankovičom, úzko kooperovala s ilegálnou *Slovenskou tajnou ochranou*, vytvorenou na území Slovenska v záverečných mesiacoch existencie samostatného slovenského štátu a neskôr na základe dohody medzi L. Jankovičom a F. Ďurčanským spolupracovala istý čas i so SAV, resp. SOV.² Vzhľadom na svoj charakter sa však v oficiálnych politických akciách za obnovu slovenskej štátnosti verejne neexponovala a zotrvala v čiastočnej ilegalite, pridŕžajúc sa osvedčených metód konšpiratívnej práce pomimo diplomatického poľa.

Dlhodobu najväčšiu tenziu medzi dvoma hlavnými politickými prúdmi – Ďurčanského a Sidorovou líniou – vytvárala forma zápasu za obnovenie slovenskej štátnosti a jej štátoprávny charakter. Kým K. Sidor presadzoval začlenenie nezávislého Slovenska do širšieho federatívneho zväzku štátov strednej Európy, F. Ďurčanský sa naopak zasadzoval za obnovenie samostatného slovenského štátu v podobe z rokov 1939 – 1945 všetkými možnými prostriedkami, nehľadiac na možné obete, čo mu K. Sidor ostro vytýkal. Nekompromisná politika bývalého ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky vystavovala SOV vo vzťahu k reprezentáciám západných mocností do pozície izolovanej organizácie, hoci v rámci slovenskej exulantskej komunity sa tešila slušnej podpore.³ Ďurčanského projekt obnovenia slovenskej štátnosti mal dva zásadné defekty:

1. za podmienku reštaurovania slovenskej štátnosti považoval mocenský konflikt medzi Západom a Východom, v dôsledku ktorého by došlo k rozloženiu východného bloku a vytvoreniu nového systému medzinárodných vzťahov, čo sa prirodzene vylúčiť nedalo. Takáto koncepcia však bola čisto hypotetickým konštruktom a aj za vykryštalizovania situácie podľa Ďurčanského scenára by bola závislá od množstva ďalších faktorov.

2. myšlienke samostatného slovenského štátu nebola naklonená žiadna z demokratických mocností – jednak pre jej kompromitáciu kolaboráciou s nacistickým Nemeckom (propagátormi idey slovenskej nezávislosti boli osoby, zastávajúce vysoké funkcie v štruktúrach ľudáckeho režimu) a sekundárne pre jej geopolitickú nevýhodnosť. Neexistoval reálny dôvod, prečo by Západ (predovšetkým USA) mali svoje stanovisko radikálne meniť v súlade s požiadavkami SAV (SOV). Dá sa predpokladať, že v prípade pádu komunistického režimu v Československu by iniciovali vylúčenie komunistickej strany z podielu na vládnej moci, ale nie ďalekosiahle štátoprávne zmeny, akou by bolo rozdelenie ČSR.

Na prelome 40. a 50. rokov došlo v súvislosti so stupňovaním medzinárod-

2 RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha 2012, s. 348 – 350.

3 VONDRAŠEK, V., PEŠEK, J.: *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita*. Bratislava 2011, s. 524.

nopolitického napätia po sérii multilaterálnych rokovaní USA, Veľkej Británie a Francúzska s Nemeckou spolkovou republikou (NSR) k priznaniu plnej suverenity pre tento novoutvorený štát na mape Európy, ktorý vznikol ako produkt prvej berlínskej krízy roku 1949. Okamžitá integrácia NSR do systému euroatlantických vzťahov a možnosť bonnskej vlády viesť vlastnú zahraničnú politiku⁴ vytvorili pre slovenské exilové organizácie nový manévrovací priestor, tvoriaci určitú alternatívu k relatívne jednostrannej orientácii na vôľu a zahraničnopolitické záujmy Spojených štátov amerických.⁵ Predstavitelia SOV i SNRvZ sa správne domnievali, že NSR bude pre západné mocnosti z hľadiska kolektívnej bezpečnosti významným strategickým partnerom a v podmienkach studenej vojny bude predstavovať porovnateľne dôležitý sanačný koridor proti komunizmu ako v medzivojnovom období Poľsko a stredoeurópske krajiny vôbec.

Pre slovenský exil nadobudla NSR význam hlavne po tom, čo vedúce slovenské exilové organizácie začali pragmaticky i pod tlakom neúspešných dialógov o unifikácii zahraničného odboja presúvať markantnú časť svojej činnosti pozvoľne z Ameriky na európsky kontinent. Z hľadiska nadväzovania kontaktov so západonemeckou diplomaciou predstavoval pre činníkov exilu kľúčovú inštitúciu Zahraničný úrad⁶ (*Auswärtiges Amt* – AA) Nemeckej spolkovej republiky so sídlom v Bonne. AA začal svoju činnosť vykonávať dňa 15. marca 1951⁷. Na čele úradu stál vtedajší kancelár Konrad Adenauer, vykonávajúci až do 6. júna 1955 paralelne dva mandáty.⁸

Možnosti kontaktov so západonemeckou diplomaciou boli pokropením živou vodou obzvlášť pre európske pobočky SNRvZ, ktoré od Sidorovho odchodu do Kanady stagnovali.⁹ Vákuum na území NSR, vytvorené po emigrácii dovtedaj-

4 Blížšie pozri ŠTEFANSKÝ, M.: *Studená vojna. Slovensko 1946 – 1954*. Bratislava 2008, s. 80.

5 K ďalším exilovým, československy orientovaným organizáciám v danom období pozri napr. GONĚC, V.: *Česko-slovenský vzťah v exilových diskusích počátkem padesátých let. Studie a dokumenty*. Brno 2006.

6 Zahraničný úrad bol pomenovaním pre západonemecké ministerstvo zahraničných vecí. Jeho korene siahajú do roku 1870, kedy táto inštitúcia vznikla na území vtedajšej Severonemeckej konfederácie. Od roku 1871 zastrešoval zahraničnú agendu celého zjednoteného Nemecka.

7 V Nemeckej demokratickej republike pôsobil Zahraničný úrad už od 12. 10. 1949 pod vedením ministra zahraničných vecí Georga Dertingera.

8 Následne ho nahradil Heinrich von Brentano di Tremezzo, Adenauerov kolega z Kresťansko-demokratickej únie Nemecka (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*). Vo funkcii zotrval od 6. 6. 1955 do 17. 10. 1961.

9 Európskou centrálou SNRvZ sa stala dočasne pobočka vo Francúzsku na čele s Jozefom Mikušom. Situácia „sidorovcov“ tam však nebola jednoduchá vzhľadom na veľký vplyv pročeskoslovenskej pofebruárovej emigrácie. Menšiu aktivitu vykonávala taktiež pobočka SNRvZ v Taliansku, kde ju viedol Ferdinand Mondok. Činnosť pobočiek v ďalších krajinách bola prakticky zanedbateľná. VONDRÁŠEK, V., PEŠEK, J.: *Slovenský poválečný*

šieho vedúceho nemeckej pobočky SNRvZ Jozefa Pauča do USA v apríli 1950, sa vcelku rýchlo podarilo zaceliť. Paučovu funkciu prevzal v októbri toho istého roku¹⁰ Matúš Černák, bývalý veľvyslanec Slovenskej republiky v Berlíne.¹¹ Práve s menom tohto skúseného politika sa spája kvalitatívne nová etapa fungovania SNRvZ. M. Černák disponoval nielen diplomatickými skúsenosťami, ale aj osobnými známosťami s poprednými postavami nemeckej politickej scény. To samozrejme neznamenal, že by lobingu SNRvZ za presadenie jej požiadaviek stálo odrazu v ceste menej prekážok než predtým. M. Černák však vďaka svojmu predošlému pôsobeniu v diplomatických službách nebol pre Nemcov veľkou neznámou, čo sa čiastočne pozitívne odrazilo na pomerne prístupnom postoji západonemeckých úradov k jeho osobe.

V roku 1952 sa z Argentíny naspäť do Európy vrátil F. Ďurčanský. Zhodou okolností rovnako ako M. Černák zakotvil rovnako v NSR, ba dokonca v tom istom meste – Mníchove. Po krachu unifikačných rokovaní medzi SOV a SNRvZ v Niagara Falls predstavovala Ďurčanského anabáza v Európe, ktorá sa napokon ukázala byť trvalou, možnosť na nový začiatok. Príčin, prečo si F. Ďurčanský zvolil za miesto svojho pôsobiska Mníchov, je viacero. V prvom rade po kopiacich sa neúspechoch v zámorí, spojených s vnútornou krízou SOV a finančnými problémami, potreboval nový impulz a prajné zázemie. To mu NSR, kde sa po roku 1945 usídlilo niekoľko stoviek slovenských politických exulantov a priaznivcov SOV, bezpečne poskytovala. V neposlednom rade zohrávala podstatnú rolu v jeho rozhodovaní i geografická blízkosť k Slovensku, „ohnisku“ Ďurčanského záujmu a takisto určité konexie na vplyvné osoby – či už cez vlastnú linku alebo cez linku presídlených sudetských, resp. karpatských Nemcov.

Zahraničný úrad začal činnosť slovenskej politickej emigrácie vo zvýšenej miere reflektovať približne v lete 1952. Spravodajcovia AA vypracovali v rámci prvej sondáže emigrantských skupín z krajín východného bloku informatívny elaborát o ich štruktúre, ideových východiskách, cieľoch i vzájomných rozporoch. Spravodajcom sa podarilo precízne identifikovať jednotlivé emigrantské prúdy, ktoré diferencovali v dvoch základných líniiach podľa postoja k československej štátnosti – teda na tzv. *čechoslovakistickú* a *separatistickú*. Z hľadiska reflexie druhej menovanej, „*separatistickej*“ emigrácie boli správy vypracúvané AA nepochybne istým kurzorom, ktorý – niekedy viac, niekedy menej – formoval aj postoje západonemeckej politickej reprezentácie smerom k nej. Dnes, keď vieme, že aktivity exilu dlhodobo neprinášali žiaden markantný úspech, môže iniciatíva týchto organizácií pripadať bezzubo a kontraproduktívne. V danom čase, keď nad svetom visel Damoklov meč

exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita, s. 413 – 414.

10 *Wer war Matúš Černák?* München 1955, s. 43.

11 M. Černák pôsobil ako veľvyslanec v Berlíne v rokoch 1939 – 1944, od roku 1942 pokrýval súčasne i zastúpenie vo Fínsku a Dánsku. V krátkom období medzi Paučovým odchodom do Ameriky a obsadením funkcie vedúceho pobočky SNRvZ M. Černákom ju viedol Gejza Eigel.

tretej svetovej vojny a teoreticky sa nedal vylúčiť skorý rozpad sovietskeho bloku v jej dôsledku, predstavovali vízie ľudáckej emigrácie pre nemeckú *Ostpolitik* jednu z alternatív v nových spoločensko-politických pomeroch.¹² Je preto krátkozraké hodnotiť tieto iniciatívy zo začiatku 50. rokov paušálne ako neuskutočniteľné. Dostiaľ nepublikované materiály z agendy bonnského Zahraničného úradu samozrejme nemožno v žiadnom prípade absolutizovať a interpretovať exilovú problematiku iba nemeckými očami. Ich význam tkvie skôr v rozšírení doterajšieho poznania a vymedzení toho, ako západné mocnosti hodnotili SOV a SNRvZ, ku ktorým obe organizácie vzhliadali, ako sa pokúšali získať si bonnskú vládu pre svoje zámysly a aké konkrétne kroky v tomto smere podnikli.

Zrejme najrozsiahlejšiu štruktúrnú analýzu jednotlivých exulantských vetiev predstavuje rozsiahly elaborát s názvom *Memorandum o organizáciách, cieľoch a činnosti slovenskej politickej emigrácie (Memorandum über die Organisation, Ziele und Tätigkeit der slowakischen politischen Emigration)*,¹³ ktoré skoncipovali zástupcovia SOV a postúpili západonemeckým úradom.

Zahraničný úrad na základe neho SOV charakterizoval ako vnútorne heterogénnu organizáciu, integrujúcu osoby katolíckeho, evanjelického vierovyznania i nábožensky indiferentných ľudí; konzervatívco a dokonca tiež socialisticky zmýšľajúce osoby. Spravodajcovia AA, vychádzajúc zo svojich informačných kanálov a rozhovorov s činovníkmi SOV zhrnuli základné poznatky o organizácii nasledovne: SOV buduje svoju politickú koncepciu na téze, že Slovenská republika právne existuje, pretože s ňou nebola uzavretá žiadna mierová zmluva. V súčasnosti je len územím, okupovaným sovietskou mocou. Všetko, čo sa na Slovensku stalo po roku 1945, je dielom českej politiky. SOV priznáva, že Edvard Beneš našiel i na Slovensku spojencov aj medzi Slovákmi, avšak odplatu a bezprávie, realizované na nemeckom obyvateľstve, ostro odsudzuje. SOV považuje slovenských Nemcov, vystahovaných na nemecké územie, za slovenských štátnych občanov a ich repatriáciu na Slovensko za ich neodškriepiteľné právo. SOV, prehlasovaný svojimi funkcionármi v zmysle splnomocnenia Jozefa Tisa z 15. septembra 1946 za jediného právoplatného reprezentanta slovenských záujmov,¹⁴ kládol zodpovednosť za

12 Pri tomto svojom konštatovaní vychádzam z osvedčeného tvrdenia, že žiadna veľmoc – obzvlášť v období reálneho alebo hroziaceho globálneho konfliktu – nevedie len politiku tzv. „jedného železka v ohni“. Aj keď požiadavky SOV a SNRvZ nemusela bonnská diplomacia v danej chvíli považovať za korešpondujúce so zahraničnou politikou NSR, rozhodne sa pred nimi neuzatvárala a eventualitu spolupráce so slovenským politickým exilom si ponechávala v talóne v závislosti od budúceho vývoja studenej vojny, resp. situácie v strednej Európe.

13 Politisches Archiv des auswärtigen Amtes (PAAA) Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 1. Memorandum o organizáciách, cieľoch a činnosti slovenskej politickej emigrácie.

14 Pre spresnenie, J. Tiso vo väznici Krajského súdu v Bratislave podpísal tri čisté hárky papiera, na ktoré neskôr jeho bývalý tajomník Karol Murín s Tisovým súhlasom dopísal text dekrétu, odvolávajúci sa na zákon č. 200/44, ktorým prezident Slovenskej republiky ustanovuje zastupiteľský zbor s právomocou riadiť a viesť záležitosti slovenského štátu, resp.

zavedenie komunistického režimu na Slovensku výhradne Čechom. SOV pritom nielen českú politiku, ale aj Československo ako štát štylizoval do polohy prekážky stability a pozitívnej spolupráce medzi národmi. Podľa dikcie organizácie samotná existencia Československa stojí v rozpore so základmi, na ktorých stojí mier a blaho národov strednej Európy. F. Ďurčanský interpretoval samotnú podstatu československého štátu ako čirý produkt veľmocenskej politiky počas prvej svetovej vojny, ktorý vznikol len preto, aby hatil nemecký vplyv v Európe. Vo svojich prejavoch často zdôrazňoval, že medzi slovenskými a nemeckými záujmami nie je žiaden deliaci bod – oslobodenie Slovenska i opätovné zjednotenie Nemecka je možné len za predpokladu, ak Sovietsi opustia priestor strednej Európy, po čom sa tento stane opäť prirodzenou doménou nemeckého vplyvu.¹⁵

Poznatky, ktoré Zahraničný úrad získal o SNRvZ, neboli o nič chudobnejšie. SNRvZ podľa odhadov *Memoranda* koncentrovala približne 10 – 15% slovenskej politickej emigrácie. *Memorandum* prezentovalo M. Černáka ako „menej známou osobu“, ktorá na Slovensku nemá patričnú podporu verejnosti. Vôbec tón, akým hodnotí Černákovu aktivitu, dosť výrazne akcentuje na ich „pochybné“ aspekty. Dokument hodnotí SNRvZ ako organizáciu, finančne podporovanú silami, vystupujúcimi v rozpore so záujmami SOV – menovite ľuďmi s napojením na vysielateľ Slobodná Európa v Mníchove.¹⁶ Osobu M. Černáka považuje za hlavnú prekážku zjednocovacieho úsilia SOV a SNRvZ, ktorá iniciatívam SOV pred úradmi NSR vyložene škodí, pretože dokazuje, že slovenský exil nie je jednotný. Druhú líniu slovenského exilu materiál adresovaný AA klasifikuje ako oportunistickú, vychádzajúc z nestabilných postojov k otázke štátoprávneho usporiadania Slovenska. Podľa *Memoranda* nebolo stanovisko SNRvZ tak zanovito naklonené myšlienke veľkej stredoeurópskej federácie, ako sa v historiografii neraz uvádza. Zástupcovia SNRvZ vychádzali z realistického predpokladu, že pre podporu myšlienky obnovenia Slovenskej republiky v rámci akéhokoľvek súšťaťa potrebujú získať súhlas Západu – USA, Veľkej Británie a Francúzska. Otázka charakteru slovenskej štátnosti bola preto v koncepcii SNRvZ viac-menej otvorená, pričom sa za určitých okolností popri poľsko-česko-slovenskej nevylučovala ani česko-slovenská¹⁷ a poľ-

bojovať za jeho uznanie. K. Murín, vychádzajúc z vlastnej úvahy a Tisovho priania, delegoval za členov zboru seba, K. Sidora, F. Ďurčanského, Petra Prídavka a Fraňa Tisa. Vzhľadom na atomizáciu exilu však dekrét nemal žiaden význam. LETZ, R.: Problém zániku a právnej kontinuity prvej Slovenskej republiky. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko*. Bratislava 1996, s. 35 – 36.

15 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 1. Memorandum o organizáciách, cieľoch a činnosti slovenskej politickej emigrácie.

16 Od Slovenskej ligy v USA mal M. Černák poberať mesačnú sociálnu podporu vo výške 75 USD.

17 Oficiálne na stránkach *Slobodného Slovenska* v článku s názvom *Odmietame akúkoľvek ČSR* M. Černák spoločný štát Slovákov a Čechov radikálne odmietol. *Slobodné Slovensko*, roč. 8, 1953, č. 7 – 8, s. 3.

slo-slovenská federácia alebo iné usporiadanie, konštituované na základe volieb, resp. plebiscitu (mimo iných aj samostatné Slovensko).¹⁸ Pracovníkom Zahraničného úradu tendenčne hodnotenie SNRvZ a radikalizmus *Memoranda*, koncipovaného SOV, zjavne neimponoval. „*Pamätný spis je potrebné hodnotiť v prvom rade ako informatívny podklad. S reprodukovanými jednotlivými pohľadmi sa naše miesto (rozumej AA) nestotožňuje,*“ uviedol v správe legačnému radcovi III. oddelenia AA dr. Kossmannovi dr. Carl Cramer.¹⁹ Od toho sa odvíjal aj postoj AA k Ďurčanského iniciatívam.

Zahraničný úrad bol o Ďurčanského osudoch²⁰, ako aj o činnosti SOV dobre informovaný. Pre bývalého ministra Slovenskej republiky predstavoval AA po jeho definitívnom presťahovaní z Argentíny späť do Európy dôležitého partnera (opačne to už neplatilo). F. Ďurčanský pravdepodobne v tom čase pochopil, že orientácia na americkú diplomaciu je minimálne v danom čase slepou uličkou. Iste si uvedomoval významnú geopolitickú rolu NSR, ktorú by v stredoeurópskom priestore tento štát po možnom rozpade východného bloku zohrával, a preto sa od počiatku svojho pôsobenia v západnom Nemecku snažil aktívne nadväzovať väzby s AA. Ďurčanského návratom do Európy sa súčasne podstatne zvýšila váha nemeckej pobočky SOV. O programových cieľoch SOV dovtedy nemecké miesta informoval prevažne Ctibor Pokorný²¹ a okruh jeho spolupracovníkov. Treba po-

18 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 1. Memorandum o organizáciách, cieľoch a činnosti slovenskej politickej emigrácie. Poslednú alternatívu presadzoval ako záložný plán u K. Sidora M. Černák. K pohľadom SNRvZ na otázku budúceho usporiadania Európy po páde komunizmu a ďalšie problémy pozri brožúru činovníka organizácie: PAUČO, J.: *Čo po komunizme?* Middletown 1952. J. Paučo videl vo federalizácii Európy najracionálnejšie riešenie, ako predísť historickým rozporom medzi jednotlivými štátmi: „*Federácia má odstrániť rozdrobenosť a zamedziť stálym susedským sporom, ktoré sa opakovali pri doterajších rozličných štátopolitických začleneniach jednotlivých, hlavne stredoeurópskych národov. Federáciou hľadá sa liek na sblíženie všetkých národov a vzájomný rešpekt. Spoločná federálna vláda a záväzky každého partnera pre dobro všetkých ako i garancie celku pre každý členský štát majú byť východiskom pre spravodlivé a mierové usporiadanie európskych pomerov... Primeranejšie riešenie nevedela najst ani Amerika a niet doteraz rozumnejšieho návrhu ani pre Europu. Rozhľadnutí európski činitelia opakujú svoje argumenty a predkladajú reálne výpočty pre vládu federovaného kontinentu. Bude vecou ich ďalšieho postupu, či európske národy prijmú myšlienku federácie, alebo či ju zavrhnú. Hlásatelia federalizmu sú presvedčení, že ide o dobrú vec a každá dobrá vec musí sa raz podariť*“. Tamže, s. 25, 28.

19 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 1. Cramerova správa dr. Kossmannovi z 8. 7. 1953.

20 Blížšie pozri VARINSKÝ, V.: Politické akcie Ferdinanda Ďurčanského za obnovu slovenskej štátnosti do roku 1948. In: *Acta historica Neosoliensia*, Tomus 4, 2001, s. 118 – 129.

21 C. Pokorný pracoval v období Slovenskej republiky na Úrade propagandy. Bol autorom neslávne známej propagandistickej publikácie *Židovstvo na Slovensku*. Bratislava 1940, vykresľujúcej Židov v karikovanej podobe a so sprievodnými hanlivými textami vo vzore spisov nacistického protizhídovského aktivistu „číslo 1“ Juliusa Streichera, vydavateľa

vedať, že bez zmienky hodných úspechov.

Omnoho užšie kontakty než F. Ďurčanský si so Zahraničným úradom budoval M. Černák. Dňa 11. októbra 1952 sa stretol so zástupcom AA dr. Kossmannom, aby s ním prediskutoval aktuálne politické problémy a predstavil vízie vývoja z uhlu SNRvZ. M. Černák pred dr. Kossmannom vyzdvihol vedúce postavenie NSR ako centra antikomunistickej emigrácie. Súčasne vyjadril názor, že Francúzsko a Veľká Británia môžu byť s daným rozložením geopolitických síl spokojné, avšak NSR, USA a krajiny stredovýchodnej Európy majú a aj naďalej musia mať spoločný záujem na páde komunizmu. M. Černák sa v tejto súvislosti zaujímal o *Ostpolitik* spolkovej vlády, čo bolo predmetom ďalšej návštevy na Zahraničnom úrade v Bonne. Zaujímal sa najmä o posledné vládne rokovania a konkrétne návrhy s dôrazom na úvahy o budúcej európskej federácii. M. Černák sondoval postoje NSR k perspektívnej podobe „dunajského priestoru“ a stredovýchodnej Európy v rámci federácie krajín od Baltského až po Čierne more. Na jeho sklamanie mu zástupca AA objasnil reálnu situáciu, teda, že spolková vláda sa s týmto problémom takmer vôbec, resp. vôbec nezaoberala. Podľa stanoviska nemeckej strany veľká federácia, integrujúca krajiny strednej a juhovýchodnej Európy, v sebe skrývala bezpečnostné riziko pre napäté vzťahy medzi jednotlivými národmi v jej rámci, a teda v kontexte idey postupného zjednocovania Európy mohla hrať viac dezintegračnú ako integračnú rolu.²² Skepticizmus spolkovej vlády voči projektu stredoeurópskej federácie prehlbovala predpokladaná vedúca úloha Poľska, čo vystupovalo v rozpore s nemeckými zahraničnopolitickými ašpiráciami.

Diplomatický aparát AA dostával inštrukcie, aby boli tieto obavy Zahraničného úradu predstaviteľom slovenského exilu tlmočené veľmi citlivo. M. Černák si v kontradikcii s prístupom AA naivne myslel, že otázka usporiadania stredoeurópskeho priestoru patrí ku kľúčovým problémom, ktorým spolková vláda venuje náležitú pozornosť. V skutočnosti však bonnský kabinet riešil akútnejšie otázky. Hypotetickému vývoju a prianiam slovenskej emigrácie neprikladal veľkú relevantnosť. M. Černák na nižších diplomatov AA napriek tomu decentne tlačil v snahe vysondovať aspoň v náznakoch mieru ochoty Bonnu napomáhať SNRvZ v presadzovaní jej cieľov, argumentujúc, že 90% Slovákov ČSR odmieta a stavia sa za samostatnosť alebo širšiu federáciu štátov. V konečnom dôsledku nemohol byť z výsledku diskusií nadšený. Najvyšším výdobytkom bola preňho výmena obojstranných ubezpečení, že SNRvZ bude NSR vždy rešpektovať a, naopak, NSR bude so Slovenskom udržiavať len tie najsrdečnejšie vzťahy.²³

M. Černák samozrejme chápal zložitú medzinárodnú situáciu a uskutočni-

plátku *Der Stürmer*.

22 PAAA Berlin, B 11, Band 581, Fiche 581 – 1. Kossmannova správa – návšteva prof. Černáka.

23 PAAA Berlin, B 11, Band 581, Fiche 581 – 2. Správa III. oddelenia AA Blankenhornovi z 24. 2. 1953.

teľnosť plánov v čisto teoretickej rovine a len za istých okolností. Pre SNRvZ sa však aj tak snažil vytvárať takú pôdu, aby u západonemeckých inštitúcií vzbudil čo najväčší interes a dojem maximálnej serióznosti. Dňa 5. júla 1953 napríklad inicioval podpis zmluvy o spolupráci s *Karpathendeutsche Landmannschaft Slowakei* (KLS), známej tiež ako tzv. stuttgartská dohoda. Za KLS ju podpísal A. Birkner, za SNRvZ K. Sidor, pre ktorého to bol jeden z posledných signovaných dokumentov. Zmluva bola podpísaná pri príležitosti Zjazdu Nemcov zo Slovenska v Mníchove. Obe organizácie sa dohodli „*dôverujúc v Boha, v smysle 800-ročných spoločných dejín ako i v znamení pokojného a tvorivého spolužitia slovenského národa s Nemcami zo Slovenska*“ na nasledovných bodoch:

1. prihlásenie k myšlienke európskej federácie;
2. životné podmienky Slovákov i Nemcov na Slovensku môžu byť zabezpečené len v samostatnom slovenskom štáte;
3. SNRvZ uznáva občiansku rovnoprávnosť a právo Nemcov na kultúrnu autonómiu na Slovensku, SNRvZ odsudzuje kolektívnu perzekúciu Nemcov a uznáva ich právo na odškodnenie bez ohľadu na národnú či náboženskú príslušnosť a tieto zásady sa vynasnaží vniesť do Ústavy slovenského štátu, pričom KLS sa vynasnaží podporovať boj SNRvZ za slovenskú štátnosť.²⁴

M. Černák si vďaka nadobudnutým kontaktom a sympatiám v NSR dokázal zabezpečiť prostriedky na vyžitie i vykrytie položiek súvisiacich s jeho politickými aktivitami. Prispeli k tomu bezpochyby i otvorene dobré vzťahy s organizáciou, združujúcou vysťahovaných slovenských Nemcov. Od apríla 1953 mu západonemecké Ministerstvo pre spoločné nemecké otázky prispievalo na činnosť sumou 3 000 mariek mesačne. Neskôr bola táto čiastka navýšená na 6 000 mariek,²⁵ nakoľko Černákové aktivity Bonn vyhodnocoval ako aktivity v „súlade so záujmami“ NSR.²⁶

Popri M. Černákovi na medzinárodnom poli nezaháľal ani F. Ďurčanský. Dňa 19. júna 1952 prezentoval v londýnskej Caxton Hall na konferencii delegátov Antibolševického bloku národov rozsiahlu prednášku o možnostiach oslobodenia sovietskych satelitov spod vplyvu Kremľa. „*Politický systém zavedený v krajinách za Železnou oponou je tak nemilosrdný a despotický, že nemožno očakávať jeho zvrhnutie prirodzenou cestou. Jedinou cestou zo súčasnej situácie je, že sa Moskva stiahne alebo bude prinútená ustúpiť na líniu ruských etnických hraníc. Až potom bude mať zabezpečenú stabilitu a podmienky pre trvalý mier... Svetový mier nemôže existovať, pokiaľ národy pod diktátom Moskvy nebudú slobodné,*“ glosoval aktuálnu geopolí-

24 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 2. Materiál „Slobodné Slovensko“ – august 1953.

25 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 2. Dotácia M. Černákovi – správa Zahraničnému úradu zo 4. 9. 1953.

26 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 2. Vyplatenie hotovosti M. Černákov z 26. 8. 1953.

tickú situáciu F. Ďurčanský.²⁷ Podľa neho len aktívna podpora protisovietskych tendencií a národných hnutí mohla nalomiť kompaktnosť sovietskeho bloku a súčasne zabrániť inak neodvratnej vojne. F. Ďurčanský pritom zvýraznil mimoriadne postavenie Antibolševického bloku národov²⁸, ktorý – podľa jeho slov – bojoval nielen proti „ríši zla“, ale súčasne za princípy humanity a demokracie²⁹. Svetová civilizácia si podľa lídra SOV musí uvedomiť, že zápas s bolševizmom nepozná polovičaté, len komplexné riešenia. Komplexné riešenia zahŕňajú nielen metodickú a formálnu stránku eliminovania komunizmu, ale tiež vytvorenie systému, zabráňujúceho ujarmeniu národov pod inou nadvládou. Tento stav medzinárodného mieru malo zaistiť vytvorenie slobodných nezávislých štátov, spolupracujúcich na báze európskej integrácie a vzájomného porozumenia.³⁰

Aj keď AA prechovával k slovenským exilovým reprezentáciám viac-menej opatrný postoj, spoluprácu s nimi kategoricky neodmietal. Po osobnej linke pestovali viacerí západonemeckí politici najmä s M. Černákom dokonca priateľské kontakty. Vďaka nim mohli niektoré akcie exilových organizácií³¹ navodzovať zdanie, akoby politické špičky NSR exil podporovali.

Zápas o priazeň Bonnu medzi SOV a SNRvZ neutíchal a bol konštantným znakom ich pôsobenia v prvej polovici 50. rokov. Jedna zo správ nemeckej proveniencie do detailov analyzuje genézu, členskú základňu SOV i SNRvZ, ich program, ale hlavne pomer ku karpatským Nemcom, medzinárodnopolitický obzor organizácií a postoj ku slovensko-nemeckým vzťahom. Predmetný elaborát vyzdvihol priateľskú politiku oboch reprezentácií k Nemecku a Nemcom vysídleným z Československa. SOV dokonca v snahe o odvedenie sympatizantov od SNRvZ rázne odsúdil vyhnanie sudetských Nemcov z pohraničných oblastí obnovej CSR po druhej svetovej vojne a v rámci svojej štruktúry ustanovil Politické oddelenie slovenských Nemcov (*Slowakei-Deutsche-politische Abteilung*) pri SOV.³²

Pre AA však nepochybne viac než dobré vzťahy s krajanskými spolkami Nem-

27 PAAA Berlin, B 11, Band 581, Fiche 581 – 1. Ďurčanského referát.

28 Antibolševický blok národov (ABN) bol organizáciou, ktorá združovala exilové reprezentácie z krajín pod vplyvom Sovietskeho zväzu. Jej počiatky siahajú do roku 1943, oficiálne však vznikla až roku 1946 a zanikla roku 1996. F. Ďurčanský zastával v ABN istý čas funkciu predsedu ľudového zhromaždenia, najvyššieho orgánu ABN.

29 V tejto súvislosti sa nemožno vyhnúť rečníckej otázke, či práve F. Ďurčanský a vôbec celá jeho odbojová línia, ktorej príslušníci patrili v 30. a prvej polovici 40. rokov k najradikálnejším stúpencom totalizácie spoločnosti, to myslela s demokratizáciou verejného života na Slovensku skutočne úprimne, resp. čo konkrétne si pod termínom *demokracia* predstavovali.

30 PAAA Berlin, B 11, Band 581, Fiche 581 – 1. Ďurčanského referát.

31 Napríklad oslavy 16. výročia vyhlásenia slovenskej nezávislosti uskutočnené dňa 12. 3. 1955 v mníchovskej radnici, na ktorých sa zúčastnil aj minister Waldermar Kraft. *Wer war Matúš Černák?*, s. 43.

32 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 1. Správa o českých a slovenských exilových organizáciách – stav z leta 1953.

cov hral dôležitú rolu fakt, že SOV i SNRvZ sa profilovali ako jednoznačne pronecky orientované organizácie, ktoré majú ambíciu na jeho územie preniesť jadro svojich európskych aktivít. Túto domnienku AA potvrdzujú aj ďalšie materiály z jeho fondov. Nesignovaný nemecký materiál *Slowaken* napríklad zhodnotil SOV ako *deutsch-orientiert* s dodatkom, že organizácia bojuje za nezávislý slovenský štát na kresťanských a demokratických základoch v kontexte širšej voľnej európskej únie krajín na rozdiel od SNRvZ, zasadzujúcej sa za federatívne usporiadanie. Podľa tohto materiálu dokonca K. Sidor po počiatočných sympatiách s československým demokratickým exilom a úsilí o vytvorenie slovanského koridoru medzi Sovietskym zväzom a Nemeckom posledne predložil SNRvZ koncept nezávislej Slovenskej republiky,³³ ktorá sa v zahraničnej politike mala pravdepodobne úzko orientovať na Nemecko – samozrejme, za predpokladu porážky bolševizmu a rozpadu sovietskeho bloku.

Západonemecká diplomacia sa o hlbokých rozporoch medzi SOV a SNRvZ presvedčila, keď v dňoch 18. – 25. októbra 1953 navštívili Bonn F. Ďurčanský i M. Černák. Zástupcovia Zahraničného úradu si z ich stretnutia odniesli poznatok, že hlavným (oficiálnym) deliacim bodom medzi SOV a SNRvZ je rozdielny pohľad predstaviteľov organizácií na formu slovenskej štátnosti: kým F. Ďurčanský je naďalej nekompromisne za obnovenie slovenskej štátnosti po porážke komunizmu, M. Černák síce tiež hovorí o „samostatnom slovenskom štáte“, no jeho formu však bližšie nešpecifikuje. AA vyhotovil z rozhovorov s F. Ďurčanským a M. Černákom materiál, zachytávajúci ich argumentáciu, ktorú môžeme pre prehľadnosť zhrnúť nasledovne: F. Ďurčanský obviňuje SNRvZ, že nedokáže cieľ svojho zápasu formulovať konkrétne a vedie oportunistickú politiku. Podľa F. Ďurčanského to v novodobých slovenských dejinách nie je žiadnym nóvom; podobne alibistickú politiku viedla slovenská inteligencia vždy, vrátane bývalých konzervatívcov HSLS, ktorí sa aj počas medzivojnového obdobia vždy usilovali iba o autonómne Slovensko a nie o vrchol národnej emancipácie – vytvorenie samostatného štátu. F. Ďurčanský na diaľku obviňoval K. Sidora, že do tejto skupiny vždy patril a patrí, o čom svedčí i jeho postoj počas marcovej krízy 1939, keď odmietol ponuku Arthura Seyss-Inquarta, ríšskeho miestodržiteľa v anektovanom Rakúsku, vyhlásiť odtrhnutie od českých krajín a neskôr v priebehu vojny nadväzoval kontakty s okruhom ľudí okolo E. Beneša. M. Černák Ďurčanského slová o „ohýbaní chrbta“ zo strany slovenskej inteligencie nespochybnil, no zároveň obhajoval K. Sidora, že v marci 1939 nemohol konať inak, t. j. protiústavne. F. Ďurčanský ďalej obviňoval SNRvZ z podliehania vplyvom československému exilu a z odklonu od myšlienky slovenskej nezávislosti, čoho dôkazom malo byť zvolenie Štefana Osuského za predsedu

SNRvZ.³⁴ M. Černák F. Ďurčanskému kontroval, keď mu zdôrazňoval utopickosť jeho nekompromisnej línie za daného medzinárodnopolitického rozpoloženia.

Konfrontácia F. Ďurčanského s M. Černákom prerastala do dimenzií suterénneho osočovania, pričom najmä prvý menovaný využíval proti svojmu rivalovi pomerne príkre argumenty v snahe devalvovať význam SNRvZ v NSR. Podľa F. Ďurčanského sa približne 550 zo 650 slovenských politických emigrantov v NSR hlásilo k SOV, čo podopieral výsledkom petičnej akcie, v ktorej tento počet osôb kladne odpovedal na otázku *Ste za samostatnú Slovenskú republiku?* F. Ďurčanský za svoju devízu rovnako deklaroval podporu sudetských Nemcov, žijúcich na území NSR, ktorú však na rozdiel od Černákovej politiky zblížovania s karpatskými Nemcami nedokázal nijako hodnoverne podložiť.³⁵

Diskusie čelných predstaviteľov slovenského politického exilu v NSR s činiteľmi AA mali aj svoj sekundárny význam. Sidorova smrť 20. októbra 1953, t. j. v priebehu rokovaní, otvorila otázku, akým smerom sa bude ďalej vyvíjať osud SNRvZ, vzťahy v rámci slovenského exilu a vôbec charakter zahraničnopolitickej orientácie exulantských organizácií. F. Ďurčanský predpokladal, že vplyv SNRvZ po Sidorovej smrti postupne upadne. M. Černák naopak veril v etapovitý vzostup jej činnosti, pretože chradnúceho K. Sidora považoval skôr za prekážku napredovania. Jeho predpoklad, podobne ako ani odhad obsadenia postu predsedu SNRvZ Andrejom Šubíkom-Žarnovom,³⁶ sa nenaplnili. Nemecká pobočka SNRvZ bola spoločne s americkou centrálou jej najaktívnejšou čiastkou. Mníchovský atentát na M. Černáka dňa 5. júla 1955, zosnovaný dodnes neznámymi páchateľmi,³⁷

34 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 2. Záznam z diskusie medzi F. Ďurčanským a M. Černákom. K vymenovaniu Š. Osuského do funkcie predsedu SNRvZ napokon nedošlo. Š. Osuský sa krátko pred zasadnutím SNRvZ stal predsedom Zastupiteľstva Rady slobodného Československa. Pozri MICHÁLEK, S.: Rada slobodného Československa 1948 – 1960. In: *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 3, s. 432 – 446.

35 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 2. Záznam z diskusie medzi F. Ďurčanským a M. Černákom

36 PAAA Berlin, B 11, Band 583, Fiche 583 – 2. Záznam z 9. 11. 1953. Do čela organizácie sa postavil historik a publicista František Hrušovský.

37 Ľudácki autori boli od počiatku presvedčení, že za atentátom stála československá Štátna bezpečnosť. Okolo osoby M. Černáka vytvorili doslova kult martýria, ako to potvrdzuje napríklad hodnotenie J. M. Kirschbauma: „*Jeho (Černákova – pozn. A. H.) statočná a neúnavná práca, ako ukázala nemecká tlač a stovky telegramov, nachádzala ohlas aj na najvyšších politických miestach v Bonne a mal nesporné predpoklady pre seriózne úspechy. Nepriatelia slovenského národa a slovenských snáh po samostatnosti rozhodli sa preto Černáka likvidovať. Ako roku 1919 generála Štefánika, ako prezidenta Dr. Tisu, Dr. Tuku a desiatky iných*“. KIRSCHBAUM, J. M.: Za Matúšom Černákom. In: MARUNIAK, P. (zost.): *Prof. Matúš Černák 1903 – 1955*. Žilina 1996, s. 66. Podľa periodika *Der Spiegel* prišla výbušnina pre M. Černáka, odvolajúc sa na vyšetrovanie bavorského Zemského kriminálneho úradu (*Landeskriminalamt*) z Veľkej Británie. *Der Spiegel – Das Deutsche Nachrichten Magazin*, 19. 10. 1955, s. 1. Porovnaj TOMEK, P.: Kdo zabil Matúše Černáka? In: *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 1, 42 – 47.

však akcieschopnosť SNRvZ výrazne paralyzoval. SNRvZ bez svojich vedúcich osobností, K. Sidora a M. Černáka, vykonávala činnosť naďalej. Ich absencia sa ale ukázala byť fatálnou. Približne od začiatku druhej polovice 50. rokov začali kontakty medzi slovenskými exilovými organizáciami a Zahraničným úradom NSR postupne ochabovať.

Predčasné úmrtia K. Sidora a M. Černáka nevedli k procesu fúzie exilových organizácií do jednotného frontu za obnovenie slovenskej samostatnosti. R. Dilong na margo permanentných rozporov medzi SOV a SNRvZ s odstupom času poznamenal: „*Prečo sme boli proti sebe, neviem. V SNRvZ som mal všetkých Jozefov priateľov, spomenúc tu len tých poprednejších: Hronský, Kirschbaum, Paučo, Mikuš, Cieker. Boli mi tak blízki, že sme sa často prechádzali jeden s druhým – pod pazuchou. Taká mala byť i cesta našich dvoch odbojových zoskupení*“.³⁸ SOV a SNRvZ si nedokázali nájsť cestu k sebe fakticky ani v ďalšom období, napriek konštituovaniu formálne zjednocujúcej platformy – *Slovenskej oslobodzovacej rady* v New Yorku v máji 1960. Možno predpokladať, že pokusy SOV a nemeckej pobočky SNRvZ o dialóg s bonnskou vládou neboli v tejto novej etape dejín slovenského exilu, ktorá sa už v mnohom odlišovala od situácie z počiatku 50. rokov, natoľko intenzívne, i keď pravdivosť tejto tézy môže presvedčivo potvrdiť len ďalší výskum. V kontexte priebehu studenej vojny sa však jednoznačne ukázalo, že rolu NSR vo svetovej politike SOV i SNRvZ precenili. Ich následný určitý odklon od „pronemeckej“ línie je preto vcelku pochopiteľný.

38 DILONG, R.: *Moje Svedectvo o SOV-e*. Pittsburgh 1975, s. 19.